حفاظت و احیاء میراث معماری روستایی: ضرورت؛ راهکارها

دکتر محسن سرتیپی‌پور *

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۰۳/۲۰
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۰۶/۲۳

چکیده:

بررسی تاریخ تمدن در ایران زمین نشان از قدمتی هزاران ساله و ریشه‌ای بسیار کهن دارد و سوابق آن تا چند هزار سال پیش پیدا شده است. اولین نشانه‌های تمدن در ایران به حدود شش هزار سال پیش از میلاد می‌رسد، که انسان‌های ساکن در کوه‌ها و غارها کم‌کم به سمت دشت‌های حاصلخیز شرق، مرکز و غرب نزدیک شدند. بقایای تمدن و سکونتگاه‌های انسانی در جلگه‌های نجد ایران مانند شهر سوخته در سیستان (هزاره سوم و چهارم پیش از میلاد)، تپه حصار دامغان (هزاره پنجم پیش از میلاد)، سیلک کاشان، جیرفت و اطراف مرودشت و شوش و هفت تپه ثابت شده است. آثار به جامانده در این محوطه‌ها نشان از زندگی روستایی در آنها داشته است. مناطقی مانند گنج دره، سراب آسیاب در کرمانشاه، علی کش در دهلران، گوران در هلیلان و چغابنوت در خوزستان از قدیمی‌ترین کانون‌های روستایی ایران محسوب می‌شوند. بر اساس این شواهد روستاها را می‌توان نخستین سکونتگاههایی محسوب نمود که شکل‌گیری تمدن ایرانی از آنجا شروع گردید و بسیاری از شهرهای کنونی که مظهر تمدن ما محسوب می‌شوند مولود آنها هستند. شناسایی و حفظ میراث گرانبهای معماری روستایی ضمن اینکه نوعی پاسداری از سرمایه‌های ملی تاریخی کشور است به ما کمک می‌نماید تا با کشف رمز و رازها؛ نمادها و نشانه‌هایی که در آنها نهفته است اصول پایدار بجای مانده از گذشته را در کالبد جدید جاری نماییم و هویت و اصالت معماری سکونتگاههای روستایی حفظ گردد. این مبحث اهمیت این آثار، راهکارهای شناخت و حفظ و احیاء آنها را مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌دهد.

واژه‌گان کلیدی: میراث فرهنگی؛ معماری؛ روستا؛ حفاظت و احیاء؛ توسعه روستایی.

مقدمه

هم اکنون ۶۳۸۸۳ آبادی[1] در محدوده جغرافیایی ایران وجود دارد که بسیاری از آنها دارای پیشینه تاریخی قابل توجه و آثار ارزشمند تاریخی مانند مسجد، مقبره، حسینیه، حمام، آب انبار، یخچال، خانه، یا دیگر بناهای با ارزش تاریخی و فرهنگی هستند. چنین روستاهایی بخشی از هویت تاریخی این سرزمین را در خود نهفته دارند و به همین دلیل نمی‌توان نسبت

* دانشیار گروه معماری دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی؛ عضو هسته پژوهش معماری روستایی دانشگاه شهیدبهشتی.
– این مقاله برگرفته از طرحهای پژوهشی "خانه‌های روستایی ایران(۱۳۸۸)" و "آسیب شناسی کالبدی سکونتگاه‌های کوچک (۱۳۸۵)" است که در حوزه معاونت بازسازی و مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی تهیه گردیده‌اند.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

هم اکنون ۶۳۸۸۳ آبادی در محدوده جغرافیایی ایران وجود دارد که بسیاری از آنها دارای پیشینه تاریخی قابل توجه و آثار ارزشمند تاریخی مانند مسجد، مقبره، حسینیه، حمام، آب انبار، یخچال، خانه، یا دیگر بناهای با ارزش تاریخی و فرهنگی هستند

به آنها بی‌توجه ماند. در مواردی این میر اث بقدری در هماهنگی با محیط و دیگر عناصر بافت، طرح و اجرا شده‌اند که مجموعه‌ای از زیبایی، هویت و معماری با ویژگی خاص بوجود آورده‌اند و روستا را واجد ارزشهای فرهنگی تاریخی نموده که حفاظت و در عین حال استفاده و بهره‌وری مناسب از آنها بصورت جدی ضرورت می‌یابد. میراث معماری روستایی بخشی از میراث ملی و هویت ایرانی است که نمی‌توان نسبت به آن بی‌توجه ماند. وجود هزاران روستا در ایران همراه با نظام توزیع فضایی متاثر از ویژگی‌های جغرافیایی کشور و پراکندگی آنها در سرزمین پهناور ایران و قدمت و پیشینه بالای تاریخی از یکطرف و فقدان منابع و مستندات موجود در این زمینه از طرف دیگر، شناخت آثار و ارزش‌های تاریخی فرهنگی معماری موجود در آنها را مشکل نموده است. در حال حاضر اطلاعات مدونی از این آثار وجود ندارد و چنانچه برخی از آنها شناسایی شده باشد برنامه یا سیاست هدفمند و مشخصی برای مطالعه، حفاظت و احیاء آنها وجود ندارد بطوری‌که بنظر می‌رسد تبیین قوانین و دستورالعمل برای حفاظت از میراث معماری روستایی مورد غفلت یا با مشکل همراه است. هدف از طرح این مبحث روشن نمودن نقش و اهمیت این میراث در تداوم هویت کالبدی روستاها؛ ارائه راهکارهای مناسب جهت شناخت، حفظ و احیاء آنها؛ و چگونگی استفاده و بکارگیری آنها بعنوان محرک‌هایی در جهت توسعه و عمران روستایی است. مقاله از سه بخش اصلی تشکیل شده است که بخش اول به طرح مسئله و اهمیت پرداختن به میراث معماری روستایی و سوالاتی که در این زمینه مطرح است اختصاص دارد. مبانی نظری حفاظت و احیاء این میراث و زمینه‌های اصلی پرداختن به موضوع در این بخش بررسی خواهند شد. بخش دوم موانع پیش روی و راه‌حل‌های عملی برای حفاظت و احیاء این میراث را مورد توجه قرار می‌دهد. بخش انتهایی مقاله به نتیجه‌گیری و ارائه چارچوبی اجرایی برای شناخت و تعیین مسیر حرکت برای حفاظت و احیاء این میراث اختصاص دارد.

مسئله

بررسی و تحلیل هزینه فایده و برآورد ارزش کمی و کیفی سرمایه‌ها و میراث معماری فرهنگی موجود در روستاها نشان از رقمی قابل توجه و ارزشهای غیر قابل انکار نهفته در آنها دارد که منافع دراز مدت جامعه و ملت حفاظت و احیاء آنها را ضروری می‌نماید. علی‌رغم چنین ارزش و اهمیتی بررسی نحوه مواجه با آنها و پیشینه موضوع نشان می‌دهد که تقریبا آزادی نامحدودی در جهت نابودی و تخریب این میراث وجود دارد و بسیاری از حساسیت‌هایی که نسبت به چنین آثاری در شهرها وجود دارد، اساساً در روستاها مشاهده نمی‌شود.

غفلت و بی توجهی نسبت به چنین مسئله مهمی باعث شده تا امکان ارتباط با بخشی از فرهنگ و تمدن از بین رفته و امکان تداوم و برقراری ارتباط نسلهای آینده با فرهنگ و گذشته تاریخی غیر ممکن

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

تخریب بافت و مسکن بومی در روستای بیهود؛ قائن؛ خراسان جنوبی

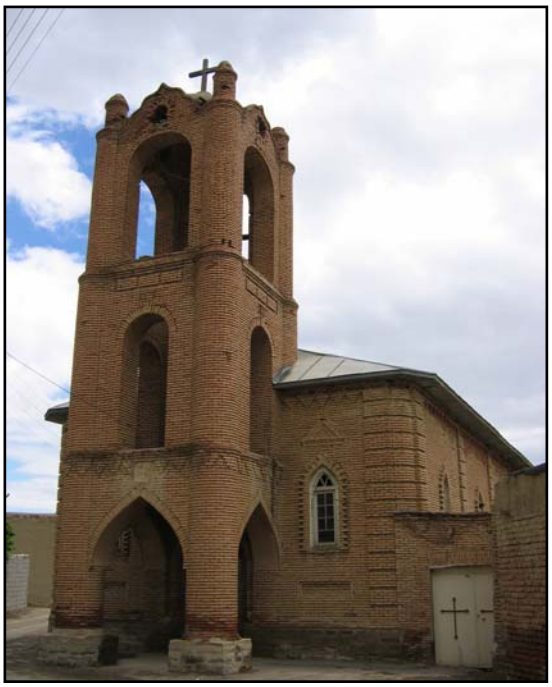
یا مشکل شود. از دست دادن ارتباط با گذشته باعث می‌شود تا مردم احساس هویت، ملیت و در نهایت اعتماد بخود را از دست داده و تشخیص مسیر آینده برای نسلهای آتی سختتر شود. چنین مسئله‌ای ایجاب می‌نماید تا ارزشهای شناخت و حفاظت از میراث معماری روستایی روشن گردد.

در نگاهی دیگر از منظر توسعه روستایی نیز لازم است پاسخی عملی برای تامین منابع سرمایه‌ای توسعه و عمران که به کاهش فاصله آن با مناطق شهری منجر شود جستجو نماییم. مسئله‌ای که بیشترین فوریت و ضرورت را برای ایجاد تحرک و تحول در روستاها خصوصاً گروهی که واجد این ویژگی‌ها هستند اما منابع سرمایه‌ای و درآمد اندکی دارند ایفا می‌کند. سوالات اصلی که در نیل به این هدف می‌تواند مطرح شود عبارتند از:

- موضوع تنوع و تفاوت‌های موجود بین میراث فرهنگی روستایی را چگونه باید ساماندهی نمود؟
- با توجه به بستر فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی موجود در روستاها چه روشهایی برای حفاظت میراث معماری وجود دارد؟
- چگونه می‌توان ضمن حفاظت از میراث تاریخی روستاها، کالبد جدید را با نیازهای حال و آینده تناسب بخشید؟

مبانی نظری حفاظت از میراث معماری روستایی

میراث فرهنگی بجای مانده در روستاهای ایران بسیار زیاد است اما طرح و برنامه خاصی برای حفظ آنها وجود ندارد. بسیاری از کارشناسان و صاحب نظران معتقدند اهمیت حفظ آثار و سرمایه‌های ارزشمند میراث معماری در جامعه معمولاً نادیده گرفته می‌شود. اندک توجه به این مسئله به صورت موردی و معمولاً در قالب اعتبارات محدود مالی است که از طرف دولت به این امر اختصاص می‌یابد. هر

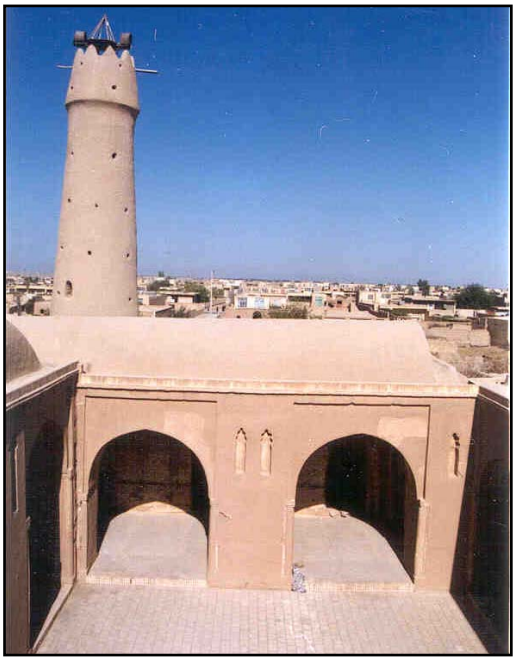

کلیسای روستای گلپاچین؛ ارومیه؛ آذربایجان غربی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

چند با همین ارقام و اعتبارات محدود هم می‌توان اقداماتی برای حفظ و احیای این بناها انجام داد اما نگاه دولتیبه این میراث و تکیه به اعتبارات آن نمی‌تواند پاسخگوی حفاظت از آنها و مجموعه فعالیتهای گسترده‌ای باشد که در این زمینه باید صورت پذیرد. بنابراین اتخاذ رویکرد جامع و موثر ملی در کنار هدایت، نظارت و کمکهای دولت امری اجتناب ناپذیر بنظر می‌رسد.

مسجد جامع فهرج قدیمی‌ترین مسجد ایران؛ روستای فهرج؛ یزد؛ استان یزد (تصاویر از بیرون و درون مسجد)

بسط و تحقق این موضوع از حیطه امکانات و اعتبارات محدود دولتی و تبدیل آن به موضوعی که فقط مسئله دولت نباشد -بلکه نیاز و مسئله مردم هم باشد- مستلزم فراهم نمودن و تحقق موارد ذیل است:

بسیاری از کارشناسان و صاحب نظران معتقدند اهمیت حفظ آثار و سرمایه‌های ارزشمند میراث معماری در جامعه معمولاً نادیده گرفته می‌شود. اندک توجه به این مسئله به صورت موردی و معمولاً در قالب اعتبارات محدود مالی است

۱- ایجاد نهادهای تخصصی نیرومند (مانند نظام فنی معماری روستایی)

برای روشن نمودن اهمیت حفظ این میراث و سرمایه‌های مادی و معنوی آن، ابتدا لازم است درک درستی از تاثیر این آثار و نقشی که در توسعه اجتماعی اقتصادی و فرهنگی جامعه بجا می‌گذارند ارائه شود. این نقش می‌تواند از طریق ایجاد تشکل‌های تخصصی که هم وظیفه شناسایی آثار مذکور و هم وظیفه روشن نمودن اهمیت آنها را برای دیگران عهده‌دار شوند، انجام گردد. برای این منظور لازم است این بناها شناسایی و ویژگی‌های فرهنگی، فنی، هنری و کارکردی آنها روشن شود. حتی می‌توان طبقه بندی دقیق نظری-کالبدی آنها را به نحوی که اهمیت جهانی، منطقه‌ای، ملی و محلی آنها را تعیین نماید تهیه نمود. این ارزیابی برای حفظ و نگهداری آثاری که ارزش جهانی یا ملی-منطقه‌ای دارند اهمیت بسیار دارد زیرا می‌توان میزان اولویت حفاظت یا احیاء آنها را تعیین نمود. تنها پس از تعیین این اولویتها است که می‌توان برنامه‌ای موثر تدوین نمود.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

انجام این مرحله از کار نیازمند سرمایه گذاری برای آموزش گروهی از معمارانی است که دانش و مهارت کافی در این زمینه پیدا نمایند تا آثار مذکور را شناسایی و با ارزیابی و تشخیص درست، اهمیت جهانی، منطقه‌ای و محلی آنها را تعیین نمایند.

۲- روشن نمودن اهمیت و آموزش حفاظت و احیاء میراث معماری روستایی

میراث معماری روستایی، بدلیل ناآگاهی عمومی و غفلت برخی مهندسین و مجریان نسبت به ارزش آنها یا تشخیص اولویت حفظ، مرمت و احیاء با نام توسعه و پیشرفت، تخریب یا نابود می‌شوند. اینکه متخصصین معمار و کارشناسان مسائل فرهنگی بعد از حرکت ماشین آلات ساختمانی و اجرای طرحها فریاد اعتراض خود را بلند کنند مشکلی را حل نمی کند و کافی نیست. آگاه ساختن وآموزش مردم و دست اندر کاران توسعه و عمران روستایی و دیگر عوامل مرتبط و تاثیرگذار به این مسئله از دیگر ضرورت ها و کارهای مهمی است که باید مورد توجه قرار داد. البته هدف از این آموزش را نباید تربیت کارشناسان خبره حفاظت و احیاء در نظر گرفت. چنین آموزشی تا حدی است که اطمینان حاصل شود این اهمیت، درک و تشخیص داده می‌شود و در صورت مشاهده چنین آثاری جایگاه آن در برنامه‌های بخشی و فضایی لحاظ خواهد شد.

میراث معماری روستایی، بدلیل ناآگاهی عمومی و غفلت برخی مهندسین و مجریان نسبت به ارزش آنها یا تشخیص اولویت حفظ، مرمت و احیاء با نام توسعه و پیشرفت، تخریب یا نابود می‌شوند

یکی از مراحل مهم در فرآیند تصمیم‌گیری برای حفظ و احیاء این آثار پس از شناساندن اهمیت آنها؛ اطمینان از باز تعریف نقش آنها در روند توسعه روستایی است. در صورت روشن نمودن اهمیت و نقش این آثار در توسعه نقاط و مناطق روستایی برنامه‌های توسعه کالبدی در برگیرنده طرحها و وظایف خاص برای حفاظت از میراث تاریخی فرهنگی خواهد شد.

حسینیه(راست) و آب انبار تاریخی(چپ) روستای فهرج؛ یزد؛ استان یزد

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

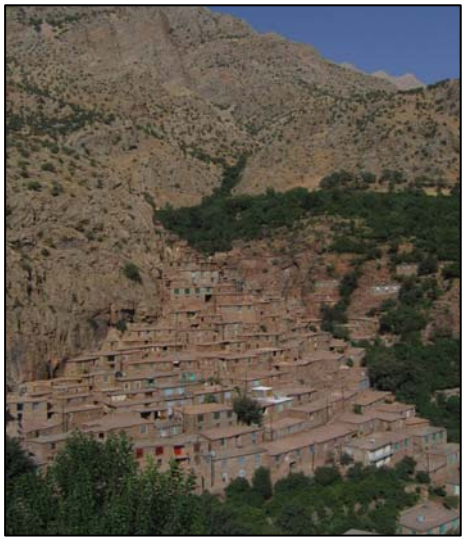
۳- روشن نمودن ارزش‌های میراث معماری و اهمیت حفاظت از آنها

گاهی به دلیل ناآگاهی و به اشتباه آنچه از گذشته بجای مانده نماد کهنه‌گرایی، عقب ماندگی و غیر قابل استفاده بودن تلقی می‌شود و راه توسعه را در نابودی آنها و جایگزین نمودن آثاری که نماد جدید بودن و تازگی است، می‌دانند. بدلیل چند بعدی بودن موضوع توسعه و ضرورتهای توجه به ابعاد انسانی و اجتماعی توسعه، دولتها به تنهایی قادر به انجام همه ابعاد آن نیستند و بدون حضور مردم و مشارکت آنها این مسئله محقق نمی‌شود. بنابراین بسیج و فراخوان کامل مردم و بخش خصوصی در قالب تشکل‌های رسمی و غیررسمی برای اداره جامعه، ایجاد اشتغال، تامین غذا، خدمات اجتماعی، مسکن، حفظ محیط زیست و حفاظت از ارزشها و میراث فرهنگی امری لازم بنظر می‌رسد. مردم بالفطره از این امکان برخوردارند که در نقش گروه‌های داوطلب خصوصی و انجمن‌های

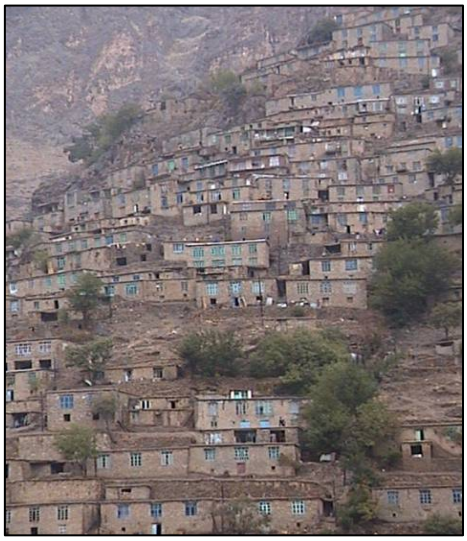
موفقیت در حفاظت از میراث تاریخی روستایی تنها از طریق قانون گذاری امکان پذیر نیست بلکه لازم است در فرآیندی آموزشی که ارزش‌های این آثار را برای مردم روشن نماید به باوری عمومی مبدل شود

اجتماعی در همه جنبه‌های فرآیند توسعه از جمله حفاظت و احیاء میراث فرهنگی مشارکت فعال داشته باشند. باید توجه داشت حفاظت و مراقبت دولت از تعداد محدودی آثار مهم و شناخته شده به این معنی است که دولت نمی‌تواند به تنهایی حفاظت از میراث تاریخی کشور را (خصوصاً اگر در مناطق دور افتاده باشند) بعهده گیرد. بدیهی است گسترش زمینه‌های آموزش و مشارکت آحاد جامعه می‌تواند توفیق در این زمینه را افزایش دهد.

همچنین موفقیت در حفاظت از میراث تاریخی روستایی تنها از طریق قانون گذاری امکان پذیر نیست

هماهنگی کالبدی با توپوگرافی و محیط طبیعی، روستای زیوار، مریوان، استان کردستان

هماهنگی کالبدی با توپوگرافی و محیط طبیعی، روستای پالنگان، کامیاران، کردستان

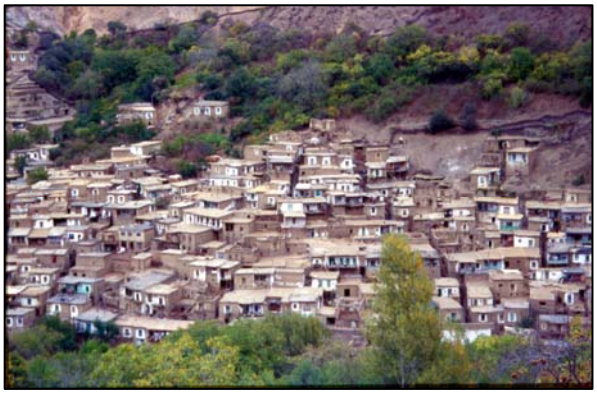
[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

بلکه لازم است در فرآیندی آموزشی که ارزش‌های این آثار را برای مردم روشن نماید به باوری عمومی مبدل شود. تنها در صورت ایجاد این آگاهی در بین مردم است که می‌توان ضمن حفظ و احیاء این میراث آنها را بعنوان محرک‌های توسعه و عمران روستایی بکار گرفت. توصیه اکید سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی به مشارکت مردم در طرح‌های مختلف حفاظت و صیانت از دستاوردهای گذشته به دلیل نتایج ثمربخش و متکثر آن است. (حجت، ۱۳۸۱، ص ۱۵۸و ۱۵۹ ؛ فیلدن و یوکیلتهو؛ ص۱۹۰و ۱۹۱) آگاهی نسبت به این مسئله بالاترین تاثیر در نیل به استفاده بهینه از سرمایه ها در فرآیند توسعه را ایفا می‌نماید. هر چند چنین امری مستلزم آموزش و جامعیت نگری کارشناسان میراث فرهنگی، معماران و مجریان و تعهد و ابتکاری است که باید از طرف آنها ارائه شود.

از دیدگاه توسعه باید توجه داشت تراکم و انباشت سرمایه در کانون‌های خاص؛ تعیین استانداردهای بالای توسعه، جایگزین کردن شیوه‌های جدید بدون توجه به دانش بومی و زمینه‌های اجتماعی اقتصادی و فناوری محلی، صادرات منابع اولیه بصورت خام و بدون ایجاد ارزش افزوده اقتصادی در آنها؛ فرآیندی اشتباه در توسعه جوامع روستایی (حتی توسعه ملی) است که باید متوقف شود. سیاست های توسعه مناطق روستایی باید بصورت یکپارچه و به نحوی باشند تا اهداف توسعه با حداقل هزینه و ایجاد فرصتهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای تمام روستاییان تحقق یابد. در این مسیر نباید دنباله رو تمایلات و آرزوهای شخصی و حرفه‌ای بود بلکه باید آنچه صلاح توسعه محلی و ملی است باید بعنوان هدف دنبال نمود.

از اندیشه به عمل

حفاظت و احیاء میراث فرهنگی روستایی، موضوعی است که صرفاً با اتکاء به منابع مالی محقق نمی‌شود بلکه نیازمند عملی نمودن مبانی نظری در قالب برنامه و اقدام است. در وهله اول تشخیص و

بافت روستای اشتبین، اسکو، آذربایجان شرقی

قلعه تاریخی روستای هنجن، نطنز، استان اصفهان

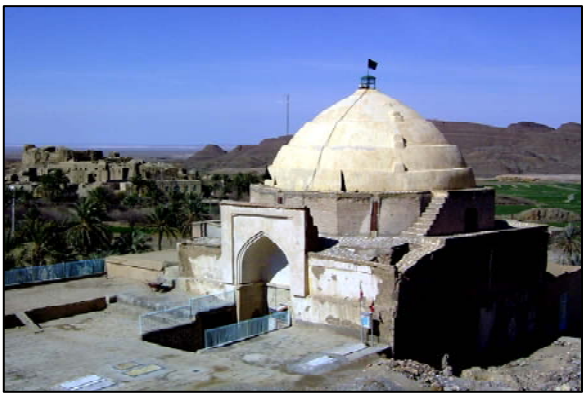
[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

شناسایی این میراث از طریق تهیه بانک اطلاعاتی و سپس دسته بندی آنها بر اساس نوع عملکرد، گونه‌ها و تعیین اولویت مکانها و بناهای تاریخی شایسته حفاظت با درجه اهمیت جهانی، منطقه‌ای و یا محلی ضرورت دارد. بدلیل اینکه در حال حاضر شناخت جامعی از تعداد، نوع و مکان این آثار وجود ندارد بسیاری از آنها فراموش شده یا گمنام در گوشه‌ای رها شده به حال خود و مهجور می‌باشند. تلاش برای شناسایی و تفکیک این بناها بازشناسی و برجسته نمودن ارزشهای یادمانی و سمبلیک آنها و استخراج و بکارگیری عناصر نمادین و نشانه‌های بکار رفته در آنها در معماری معاصر روستایی می‌تواند تداوم هویت کالبدی روستاها را بدنبال آورد. پس از شناخت و تعیین اولویت می‌توان آنها را از طریق نوسازی[۲] (با الگوبرداری کامل از شکل گذشته)، تعمیر[۳]، نگهداری[۴]، و حفاظت[۵] (حفظ اثر در شکل موجود خود و پیشگیری از خرابی آن)؛ یا احیاء آن با عملکردی نوین[۶] حفظ و احیاء نمود. در موارد زیادی تعمیر، مرمت و تغییر کاربری متناسب با حفظ بنا و نیازهای امروزین راه حلی عملی‌تر برای حفاظت از این بناها است. از نمونه‌های شهری چنین مصادیقی می‌توان به اقداماتی که در بافت کهن برخی شهرهای تاریخی انجام شده اشاره نمود. خانه رسولی در یزد که پس از مرمت به دانشکده هنر و معماری تغییر کاربری داد، همچنین خانه‌های طباطبایی، عامری، لاری در کاشان، خانه زرگز در دزفول از این موارد است. از مصادیق روستایی احیاء می‌توان به تغییر کاربری تعدادی از خانه‌های روستای کندوان در آذربایجان شرقی و روستای مصر در حاشیه کویر مرکزی ایران به مکان‌هایی برای پذیرایی مسافرین اشاره نمود.

نکته دیگری که در حفاظت از این آثار نادیده گرفته می‌شود اولویت اقدامات عمرانی و توسعه‌ای روستایی نسبت به حفظ ارزش‌های تاریخی فرهنگی است که اغلب به کنار گذاشتن آنها منجر می‌شود. حفاظت میراث فرهنگی در صورتیکه آثار و تبعات منفی بر رشد و توسعه اقتصادی مناطق روستایی

مجموعه زیارتی و مقبره شیخ بایزید بسطامی، بسطام، شاهرود، استان سمنان

مقبره پیرحاجات، روستای پیرحاجات، طبس، استان یزد

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

نداشته باشد می‌تواند موفق باشد. از طرفی چنانچه به ظرفیت های اقتصادی که از طریق احیاء این آثار می‌توان ایجاد نمود توجه شود علاوه بر حفاظت، محرکی بر دیگر محرک‌های توسعه اقتصادی بوجود می‌آید. از این منظر باید به گروههای حفاظت تاریخی و معماران توصیه شود ابعاد اقتصادی و تبعات آن را مورد بررسی قرار داده و توجه نمایند که امکان تحت تاثیر قراردادن نتایج توسعه از طریق احیاء این آثار بخوبی میسر است.

فضای حاکم بر توسعه و عمران روستایی در کشور ما بیشتر معطوف به امکانات حقوقی و تحقق عدالت از طریق برخورداری روستاها از خدمات رفاهی و زیربنایی است که ضمن تاکید بر ارزشهای آن، باید متذکر شد در این فرآیند حفاظت از میراث فرهنگی و کیفیت های آن چندان مورد توجه قرار نمی گیرد. در واقع نوعی از فعالیتها و توسعه اقتصادی باید مورد توجه قرار گیرد که ضمن نوسازی کالبدی، حفاظت میراث فرهنگی و محیط زیست را نیز به همراه داشته باشد.

نتیجه: چارچوبی برای حرکت

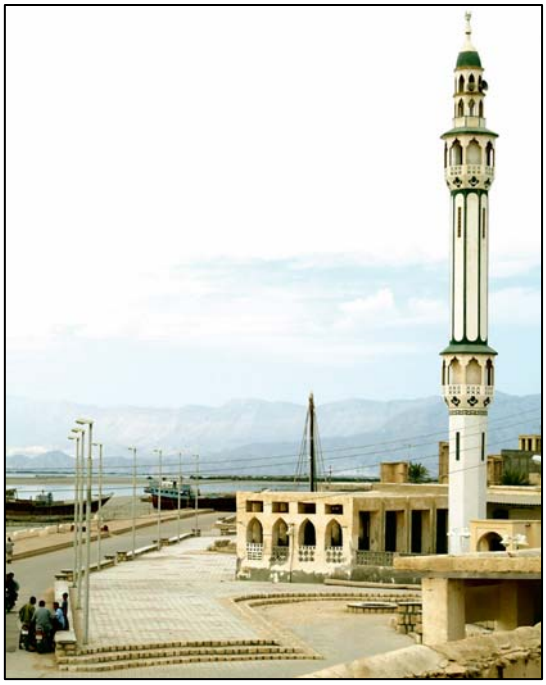
اگر گونه‌شناسی میراث فرهنگی، محیط‌ها و محوطه‌های تاریخی در مناطق روستایی بر اساس اهمیت جهانی، منطقه‌ای، ملی و محلی انجام شود، می‌توان آنها را در مدلی سلسله مراتبی با هدف تصمیم گیری درباره نوسازی، تعمیر، نگهداری، حفاظت و احیاء مجدد از طریق انتخاب کاربری جدید طبقه‌بندی نمود. در صورتیکه بررسی‌ها براساس میزان اهمیت این آثار و متناسب با عملکرد فراملی، ملی و محلی انجام شود می‌توان با آگاهی بیشتری نسبت به هدایت امکانات و بودجه‌های نسبتاً محدود تصمیم‌گیری نمود و مشخص نمود کدام اثر، با چه عملکردی، در چه منطقه‌ای و با پیش بینی چه نقشی برای مردم باید احیاء شود. برای مثال بنایی با اهمیت جهانی که به نوسازی احتیاج دارد احتمالاً منابع مالی فراتر از بودجه‌های اختصاصی ملی و محلی لازم دارد. اما در صورت روشن شدن اهمیت جهانی این بنا امکان استفاده از حمایتهای مالی، فنی و حرفه‌ای بین المللی فراهم می‌شود زیرا چنین پروژه‌هایی معمولاً توسط یونسکو و دیگر گروههای بین المللی حمایت می‌شوند. بروبودور[۷] در اندونزی و خرابه‌های بودا ویهارا[۸] در پاهارپور[۹] بنگلادش از نمونه‌های بیشماری هستند که در مناطق روستایی کشورهای خارجی و با حمایت‌های مادی و معنوی جهانی حفاظت و مرمت شده‌اند. تشخیص چنین بناهایی چه بصورت تک بنا یا مجموعه‌ای که ارزش آنها در مقیاس جهانی یا منطقه‌ای و ... روشن شده باشد بدنبال خود توجیه اقتصادی برای سرمایه گذاری در زمینه‌های وابسته به گردشگری را هم بدنبال خواهد آورد. این زمینه‌ها مجموعه‌ای از خدمات وابسته در محیط‌های روستایی است که می‌تواند به توسعه و عمران متناسب با این آثار و ایجاد اشتغال در این مناطق منجر شود.

چنین آثاری محرکی برای سرمایه گذاری در احداث فضاهای اقامتی، خدماتی است و حتی می‌تواند توسعه و رونق صنایع محلی را که معمولاً مورد توجه گردشگران است به دنبال خود به همراه آورند. بودجه‌های دولتی در کشورهای در حال توسعه و جهان سوم برای توسعه و بهبود شرایط اشتغال، تغذیه، آموزش، تاسیسات زیربنایی، تامین مسکن و... است و امکان اختصاص اعتباراتی در خور این میراث معمولاً سخت است. هرچه اهمیت و نقش این میراث

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

امامزاده سیداحمد بن محسن بن امام زین العابدین، روستای خفر، نطنز، استان اصفهان

مسجد جامع روستای لافت، جزیره قشم، استان هرمزگان

محلی‌تر می‌شود توجیه استفاده از بودجه‌های دولتی دشوارتر می‌شود. سازمانهای دولتی با گرایش و علائق ذاتی که در ارائه خدمات دارند و بدلیل قواعد و آیین نامه‌هایی که با وسواس بودجه نویسی تهیه می‌شود برخی از تشکل‌های عمومی مانند سازمانهای مردم نهاد (NGO[10]) که آزادی عمل بیشتری در جمع آوری منابع خارجی دارند و به نیروهای مردمی دسترسی نزدیکتری دارند جایگزینی مناسب برای ایفای چنین نقش‌هایی است.

از امکانات متعدد دیگری که می‌توان مورد توجه قرار داد استفاده از امکانات بخش خصوصی است. رویکرد بخش خصوصی همانند اقداماتی که برای تبلیغ و اطلاع رسانی انجام می‌دهند می‌تواند متوجه این مکان‌های خاص شود. این امر می‌تواند به احیاء و رونق فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و توسعه انسانی مناطق روستایی کمک نماید. این اتفاق از طریق اطلاع رسانی مداوم و هدفمند در این بخش صورت می‌گیرد. نهادهای مانعی در این جهت هستند. در چنین شرایطی تقویت داوطلب خصوصی بصورت بالقوه در درون جامعه وجود دارد و لازم است مردم در فرآیند تصمیم‌گیری مشارکت نمایند.

بسیج مردمی برای حفاظت آثار معماری روستایی می‌تواند صرفاً محدود به آثار و ارزشهای معماری نشود بلکه این تلاش‌ها توسعه زیر ساخت‌ها، مسکن و سایر ابعاد توسعه را شامل گردد. چنانچه خدمات زیربنایی مانند جاده، آب، برق و ... تامین شود محیط

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

اقتصادی مناسب برای حفاظت از میراث فرهنگی هم توسعه پیدا کرده و هنگامی‌که محیط برای رشد اقتصادی فراهم شود فعالیت‌هایی شکل خواهد گرفت که حفاظت میراث فرهنگی می‌تواند در آن رونق یافته و از اقدامات اقتصادی بهره ببرد.

تحرک و گسترش فعالیت‌های حفاظتی از میراث معماری نیازمند توجه به بنیان‌های واقعی اقتصاد کشور و منطقه؛ استعداد جامعه و گروههای علاقمند و میزان حمایت مردم است. تصمیم‌گیری خردمندانه برای حفظ میراث معماری بنحوی که همراه با تقویت ساختار اجتماعی و توسعه انسانی باشد؛ به گذشته تاریخی توجه نماید و محیط را برای آینده مهیا کند، واقعیتهای توسعه را بصورت جامع و یکپارچه در نظر گیرد و غنای زندگی و ایجاد فرصت برای توسعه را بصورت بالقوه در خود داشته باشد، نیازمند "تلاشی بسیار گسترده" است.

پی‌نوشت

۱- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

2- Renovation
3- Restoration
4- Maintenance
5- Protection
6- Adaptation
7- borbudar
8- The ruins of the buddhistsvihara
9- paharpur
10- Non government organization

منابع و ماخذ

– سرتیپی پور، محسن؛ آسیب شناسی معماری روستا: به سوی سکونتگاه مطلوب؛ بنیاد مسکن انقلاب اسلامی؛ دانشگاه شهید بهشتی؛ انتشارات شهیدی؛ تهران ۱۳۸۸.

– سرتیپی‌پور، محسن؛ خانه‌های روستایی ایران؛ انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی؛ تهران؛ ۱۳۸۸.

– سرتیپی‌پور محسن؛ تجارب جهانی مسکن روستایی؛ آبادی؛ شماره ۵۹؛ تابستان ۱۳۸۷.

– سرتیپی پور؛ محسن و همکاران؛ ارزیابی و تحلیل ویژگی‌های مسکن روستایی (نمونه گیری سال۱۳۸۲)؛ دانشگاه شهید بهشتی؛ بنیاد مسکن انقلاب اسلامی؛ تهران؛ ۱۳۸٦.

– حجت، مهدی؛ میراث فرهنگی در ایران (سیاستهای برای یک کشور اسلامی)؛ تهران؛ سازمان میراث فرهنگی(معاونت معرفی و آموزش)؛ تهران؛ ۱۳۸۰.

– یوکیلهتو، یوکا؛ تارخ حفاظت معماری؛ ترجمه محمد حسن طالبیان و خشایار بهاری؛ روزنه تهران؛ ۱۳۸۷.

– معماری بومی؛ انجمن فرهنگی ایتالیا؛ موسسه علمی و فرهنگی فضا؛ تهران؛ ۱۳٦۵.

– مجموعه قوانین و مقررات اختصاصی و مورد عمل وزارت مسکن و شهرسازی و سازمانهای وابسته؛ سازمان ملی زمین و مسکن؛ تهران؛۱۳۷٦.

– بنیاد مسکن انقلاب اسلامی ؛ "تهیه اسناد مقدماتی برنامه مسکن روستایی در برنامه چهارم"؛ تهران؛ ۱۳۸۲.

– بنیاد مسکن انقلاب اسلامی؛ "چارچوب سند ملی توسعه بخش مسکن روستایی"؛ تهران؛ ۱۳۸۳.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]

– زرگر، اکبر؛ "درآمدی بر معماری روستایی"؛ انتـشارات دانشگاه شهید بهشتی؛ تهران؛ ۱۳۷۹.

– فلاح، لیدا؛ مداخله کالبدی در روستاها: تبیـین جایگـاه در منشورهای بین المللی، فصلنامه مسکن و انقلاب، شـماره ۱۱۹، پاییز ۱۳۸٦

- MIMAR, Nr.32, the Economics of Architectural Conservation, pp 44-67, Concept Media. Ltd, London, 1989

- Alexander Christopher, A NEW THEORY IN URBAN DESIGN, Oxford university press, New York oxford 1978

- Alexander Christopher & others, the production of Houses, Oxford press, New York 1985

- Appropriate Technology in Civil Engineering, Thomas Telford Ltd, London 1981

- Parton Nigle, Social theory, Social change and Social work .London 1996

- Paul H Selman. Ecology and Planning an Introductory Study, George Godwin limited, London 1981- UNCHS (HABITAT), Community Based Finance Instituation Nairobi UNCHS (HABITAT), 1984

- UNCHS (HABITAT), Manual for Evaluation Training Impact on Human Settlements - Nairobi UNCHS (HABITAT), 1997

-UNCHS (HABITAT ii), The Habitat Agenda: goals and principles commitrnents and global plan of action, Istanbul, Turkey, 1996

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-01]